

у XIII ст. Під впливом ісламу населення півострова полишало колишні вірування – язичництво кипчаків та християнство східного обряду. Починався новий етап у розвитку півострова та його народу [3].

Висновки: історія становлення психологічної думки кримськотатарського народу безперечно є актуальною та вартою уваги науковою темою, особливо враховуючи сучасні суспільно-політичні події. Дана стаття закладає радше основи для подальшого ґрунтовного дослідження теми.

Список використаних джерел

1. Антична література. Греція. Рим. Хрестоматія / Упоряд. : Т.В. Михед, Ю.В. Якубіна. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 952 с.
2. Білоцерківський В.Я. Історія України Навчальний посібник / В.Я. Білоцерківський. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 536 с.
3. Войтович Л. Формування кримськотатарського народу: вступ до етногенезу / Л. Войтович. – Біла Церква : Вид-ц О.В. Пшонківський, 2009. – 214 с.
4. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Геродот. – К. : Наукова думка, 1993. – 576 с.
5. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Томас Гоббс. – К. : Дух і літера, 2000. – 606 с.
6. Гомер. Іліада / Гомер. – Харків : Фоліо, 2006. – 416 с.

Арзи Мамбетова,

Сергей Шиковец, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ КРЫМСКО-ТАТАРСКОГО НАРОДА (ОТ ПЕРВОБЫТНОСТИ К ЗАРОЖДЕНИЮ КРЫМСКОГО ХАНСТВА)

Рассмотрено и проанализировано такую важную составляющую комплексного процесса формирования и развития психологической мысли в Украине, как история становления психологической мысли крымско-татарского народа. К сожалению, тема данного теоретического исследования до сих пор была чрезвычайно слабо представленной и раскрытой как в контексте отечественных психологических, исторических, политических, культурологических наук, так и в контексте их зарубежных соответствий в рамках мировой науки в целом. Поэтому данную статью можно считать разведкой в указанной теме.

Ключевые слова: история психологии, этнопсихология, история развития психологической мысли в Украине, история развития психологической мысли крымско-татарского народа (крымчаков), история, культура, искусство, политика.

Arzy Mambetova,

Serhii Shykovets, student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE PSYCHOLOGICAL THOUGHT OF THE CRIMEAN TATAR PEOPLE (FROM PREHISTORY TO THE FOUNDATION OF THE CRIMEAN KHANATE)

Here is viewed and analyzed such an important part of a comprehensive process of formation and development of psychological thought in Ukraine, as the history of the formation of psychological thought of the Crimean Tatar people. Unfortunately, the subject of this theoretical research so far has been extremely poorly represented and disclosed in the context of domestic psychological, historical, political, cultural sciences and in the context of their foreign counter parts in the framework of the world science in general. Therefore this article can be considered as a trial in this theme.

Keywords: history of psychology, ethnic psychology, history of development of psychological thought in Ukraine, history of development of psychological thought of the Crimean Tatar people (Qirimli), history, culture, art, politics.

УДК 159.9.07

Олександра Мітрова, аспірант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ЯК АДАПТАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ: КОПІНГ-СТРАТЕГІЯ ЧИ ЗАХИСНИЙ МЕХАНІЗМ?

У статті розглянуто питання особливостей прояву почуття гумору як копінг-стратегії на противагу захисним механізмам та його зв'язок із соціально-психологічною адаптацією. Дається характеристика копінг-стратегій та захисних механізмів як механізмів соціально-психологічної адаптації. У статті представлені дані емпіричного дослідження прояву почуття гумору у зв'язку із соціально-психологічною адаптацією, притаманністю застосування копінгів, захисних механізмів, а також із життєвими стилями особистості.

Ключові слова: дослідження, почуття гумору, копінг-стратегії, психологічне подолання.

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ ставить перед нами нові теоретичні та практичні задачі, від вирішення яких напряму залежить психологічне здоров'я не лише окремих людей, а й суспільства в цілому. Сьогодні у психології почуття гумору намітилася тенденція пріоритетним напрямом наукових пошуків визначати саме почуття гумору у контексті вивчення копінг-стратегій, тобто технологій подолання особистістю проблемних ситуацій шляхом проблемно-орієнтованих під-

7. Ждан А.Н. История психологии от античности до наших дней / А.Н. Ждан. – М., 1990.

8. История психологии. Хрестоматия / под ред. П.Я. Гальперин. – Екатеринбург : Деловая книга, 1999.

9. Марцинковская Т.Д. История психологии / Т.Д. Марцинковская. – М., 2001.

10. Роменец В.А. История психологии эпохи Возрождения / Володимир Андрійович Роменец. – К., 1988.

11. Роменец В.А. История психологии эпохи Стародавнего мира / Володимир Андрійович Роменец. – К., 1983.

12. Сергийчук Т.І. Античність в особах: видатні й відомі представники античності у замальовках сучасного письменника / Тарас Сергийчук. – К. : Веселка, 2011.

13. Ярошевский М.Г. Введение в историю психологии / М.Г. Ярошевский. – М. : РОУ, 1994.

14. Munger M.P. The History of Psychology: Fundamental Questions / Margaret P. Munger. – Oxford University Press, 2003.

15. Kimble G.A. Portraits of Pioneers in Psychology / Gregory A. Kimble, Michael Wertheimer, Charlotte White. – American Psychological Association, 1991.

16. Kimble G.A. Topics in the History of Psychology / Gregory A. Kimble, Kurt Schlesinger. – Lawrence Erlbaum Associates. – Vol. 1, 1985.

17. Kemp S. Medieval Psychology // Simon Kemp. – Greenwood Press, 1990.

18. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Science/strab/

19. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/dyak/index.php

20. http://www.e-reading.club/bookreader.php/1021229/Chos_-_Istoriya_hristianstva_v_Ukraini.html

Надійшла до редколегії 12.04.16

ходів. Головним чином, копінг (від англ. cope – долати, справлятися) відрізняється від захисного механізму саме тим, що, на відміну від останнього, має не емоційно-орієнтований, а проблемно-орієнтований характер, тобто покликаний реструктурувати проблемну ситуацію, задіюючи різноманітні інтелектуальні функції. Актуальність розробки проблематики почуття гумору як копінг-механізму визначається також непростотою соціально-політичною обстановкою як у країні, так і в світі загалом.

Практичного застосування набувають дослідження стилів почуття гумору та почуття гумору як копінгу у позитивній психології, роботі психотерапевтів, психологів, які мають справу із кризовими ситуаціями. Важливо, що гумор є невід'ємною складовою буття людини, яке також виступає я новий об'єкт досліджень у постнекласичній психології, на думку В.С. Степіна.

Отже, **актуальність** визначається наступними параметрами:

- необхідністю розвитку галузі психології почуття гумору через брак робіт у цьому напрямку, а зокрема робіт, де почуття гумору розглядалося б як копінг-стратегія;
- посиленням соціального запиту на дослідження у сфері копінг-стратегій як проблемно-орієнтованих засобів подолання стресу та травмуючих ситуацій;
- необхідність розвитку методології через апробацію нових методик та їх ефективне впровадження у дослідницький процес (на прикладі нещодавно адаптованих до української вибірки методик Р. Мартіна, що здійснила О.О. Зайва).

Наукова проблема полягає у визначенні почуття гумору виступає саме як копінг-стратегія та може проявлятися як у конструктивних так і в неконструктивних формах; у розмежуванні захисних механізмів та копінгів та висунення припущення про наявність оберненого зв'язку між притаманністю особистості до застосування копінгів (конструктивних) та притаманністю до застосування захисних механізмів як засобів соціально-психологічної адаптації.

Міра попередньої розробки питання. У роботі використовувалися теоретичні та емпіричні відомості про почуття гумору як багатовимірний психологічний конструкт (С.М. Єніколопов, І.С. Домбровська, О.О. Зайва, О.М. Іванова, О.Н. Лук, Р. Мартін, Е.Л. Носенко, Р.Т. Проїєр, В. Рух, М. Тітц та ін.); когнітивно-феноменологічний підхід до розгляду подолання стресу (Р. Лазарус, М.М. Абдуллаєва, Е. І. Рассказова, Т.О. Гордєєва, К. Карвер, М. Шейєр та ін.); уявлення про захисні механізми та копінг-стратегії як способи адаптації психіки (З. Фрейд, А. Фрейд, Р. Лазарус, О.В. Лібін, Л.І. Анциферова, С.К. Нартова-Бочавер, С. Фолкман, Н. Хаан та ін.).

Також за основу було взято попереднє наше дослідження щодо вікових особливостей прояву почуття гумору в особистості. В ході дослідження було виявлено статистично значущі відмінності у способі продукування та сприймання гумору, а також було показано, що почуття гумору як ресурс стресоподолання на значущому рівні корелює із самопідтримуючим стилем гумору, що є цілком конструктивним поєднанням і проявляється як адаптивний механізм психіки (для всіх чотирьох вікових груп, серед яких "школярі", "молодь", "зрілий вік" та "люди літнього віку").

Метою дослідження було виявлення особливостей прояву почуття гумору як копінг-стратегії у зв'язку із копінгамі, захисними механізмами, соціально-психологічною адаптацією як мірою успішності застосування стратегій психологічного подолання, а також зі стилями особистості як інтегральною характеристикою механізмів адаптації особистості.

Аналіз попередніх досліджень. У вітчизняній психології існує досить обмежена кількість досліджень, присвячених вивченню психологічних чинників надання людиною переваг різним стилям і формам прояву гумору (О.О. Зайва, О.М. Іванова, Е.Л. Носенко, К.О. Стефаненко та ін.), а деякі аспекти цієї проблеми взагалі ще не розглядалися, зокрема характер зв'язку гелотофобії, гелотофільії та катагеластичизму з оптимальністю функціонування людини [7, с. 8].

Історичний розвиток уявлень про природу почуття гумору можна умовно поділити на чотири групи концеп-

цій за тим змістом та тією галуззю науки, у якій вони розроблялися (філософські, культурологічні, біологічні, психологічні).

Серед психологічних теорій найбільш значимими є роботи С. Голла ("біологізаторська" теорія, досліджував сміхову реакцію на лоскотання), В. Раскіна, С. Аттарда (семантична теорія гумору), М.Т. Рюміної (теорія переваги), П.В. Симонова (гумор як економія психічної енергії), Е. Монро, Г. Шульца (теорія несумісності), Б. Дземадока (феноменологічний підхід). В. Раскін дотримувався погляду, що існуючі теорії можна розбити на три категорії: теорії несумісності (incongruity theories), теорії ворожості (hostility theories) і теорії вивільнення, позбавлення (release theories) [1, с. 10-14].

Варто зазначити, до досліджень почуття гумору виділяють три основні підходи: економічний (З. Фрейд), когнітивний (Г. Айзенк, Р. Кеттел, У. Рач), стильовий (Р. Мартін).

Інтенсивність досліджень зросла в 1970-1980-х роках, коли були організовані міжнародні конференції з гумору, перша з яких була проведена в м. Кардіффі у 1976 р., і опубліковані книги, що підводять підсумки попереднім дослідженням. В даний час видається ряд періодичних видань, зокрема "Міжнародний журнал гумору".

Щодо досліджень почуття гумору як копінг-стратегії, то тут варто зазначити, що найбільш детально дослідженнями гумору як копінг-стратегії займалися наступні дослідники: Д. Флагел і М. Чойс, Е. Кріс, М. Істмен, Ч. Грунер, М. Аптер, Р. Уайер і Дж. Коллінз, Р. Мартін, Лефкур, А.Н. Лук, М.М. Абдуллаєва [8].

Розгляд почуття гумору як стратегії подолання і захисного механізму (В. Рух, R.A. Martin, Lefcourt) ставить у центр своєї уваги роль гумору в процесах адаптації, подоланні стресу, в знятті емоційної напруженості, в психічних і соматичних захворюваннях. Почуття гумору вважається ознакою здорової особистості, одним із зрілих захисних механізмів. Проте дане положення стосується лише самопідтримуючого та афіліативного стилів гумору. Однак аж ніяк не завжди почуття гумору сприяє адаптації, має терапевтичний ефект. Використання почуття гумору може сприяти ілюзорному вирішенню проблеми або відходу від її рішення (наприклад, агресивний і самозневажливім гумор) [4, с. 78]. Цікавими є взаємозв'язки позитивних стилів гумору із різними особистісними характеристиками: самопідтримуючий стиль гумору позитивно корелює із високою самооцінкою, відкритістю новому досвіду, позитивною маскулінністю, а негативно пов'язаний із тривожністю, депресією, нейротизмом та негативною фемінністю. Також було встановлено, що існують гендерні відмінності у використанні різних стилів гумору. Так, жінки більш схильні до використання стилів гумору, що дозволяють досягати більшого соціального схвалення та потребують більших соціальних компетенцій, ніж чоловіки [3, с. 30; 9, с. 530; 10, с. 228].

Існують і ситуативні та особистісні особливості в ефективності застосування почуття гумору як копінг-стратегії: копінг-гумор сприяє подоланню почуття провини і сорому при низькому рівні соціальної тривожності, але може бути неефективним і навіть мати негативний вплив при високому її рівні. При низькому рівні соціальної тривожності у чоловіків в нормі гумор сприяє подоланню прагнення до уникнення при почутті сорому, а при шизофренії – знижує прагнення до компенсації збитку при почутті провини [2, с. 82].

Встановлено, що емоційний інтелект як динамічна контекстуалізована інтегральна властивість особистості додатно корелює з позитивними та від'ємною – з негативними стилями гумору.

Почуття гумору ми розглядали як копінг-стратегію, тобто набір копінгів, адже кожен із стилів гумору може

представляти собою окремий копінг (умовно конструктивний чи неконструктивний).

Нижче ми концептуалізуємо основні поняття, у зв'язку із якими ми вивчали прояв почуття гумору як копінг-стратегії особистості.

Захисний механізм – механізм адаптивної перебудови сприйняття і оцінки, яка виступає у випадках, коли особа не може адекватно оцінити почуття занепокоєння, викликане внутрішнім або зовнішнім конфліктом, і не може впоратися зі стресом (В.А. Ташликов, 1984) [6, с. 60].

Копінг-стратегія – за Р. Лазарусом та С. Фолькман, "coping" повинен розумітися як динамічний процес, специфіка якого визначається не тільки ситуацією, але і стадією розвитку конфлікту. У теорії подолання (копінг-поведінки) Р. Лазарус розрізняє два процеси: тимчасове полегшення і безпосередні рухові реакції. Процес тимчасового полегшення виражається у формі пом'якшення страждань, пов'язаних з переживанням стресу, і в зменшенні психофізіологічних впливів за допомогою двох способів (першого – симптоматичного: вживання алкоголю, транквілізаторів, седативних препаратів, тренування м'язової релаксації та ін. методів, що спрямовані на поліпшення фізичного стану; другого – інтрапсихічного, що розглядається з позицій А. Фрейда).

При цьому Лазарус та Фолькман виключали застосування "механізмів когнітивної захисту": ідентифікації, переміщення, придушення, заперечення, формування реакції і інтелектуалізації [5, с. 195].

Наші гіпотетичні побудови ґрунтуються на розмежуванні понять "копінг" та "психологічний захист", де копінг виступають засобами подолання стресу більш високого рівня, оскільки мають довільний, усвідомлений характер і більш притаманні психічно та психологічно здоровим, благополучним особистостям, яких можна назвати "зрілими". Захисні механізми є емоційно-орієнтованими способами переробки психікою стресової ситуації, у той час як механізми подолання є проблемно-орієнтованими: на перший план виступає не афективна розрядка, а когнітивний компонент, хоча згідно з принципом системності неможливо повністю відділити інтелектуальну складову подолання від афективної.

Методи емпіричного дослідження та його результати. Для досягнення поставленої мети та перевірки гіпотез нами було обрано такі **методи дослідження**: *теоретичні* (теоретико-методологічний аналіз, узагальнення теоретичних підходів до розкриття взаємозв'язку різних форм прояву психічних функцій); *емпіричні* (квазіексперимент для нееквівалентних груп, критерієм нееквівалентності яких обрано психологічні властивості людини як аналог незалежної змінної; психологічне тестування); *математико-статистичні* (кластерний аналіз (алгоритм К-середніх) для забезпечення нееквівалентності груп у квазіексперименті, кореляційний аналіз (r-критерій Пірсона), t-критерій Стьюдента (для встановлення достовірності розбіжностей між кластерами); *інтерпретаційні* (аналіз, синтез, систематизація отриманих даних, порівняння з результатами інших досліджень).

Для дослідження особливостей прояву почуття гумору саме як ресурсу стресоподолання та з'ясування кореляцій між почуттям гумору як психологічним механізмом подолання та життєвими стилями, адаптивністю, іншими копінг-стратегіями у структурі особистості, а також для дослідження особливостей прояву почуття гумору в особистостях молодого та зрілого віку у зв'язку із особливостями прояву психологічних механізмів захисту та подолання нами було обрано п'ять методик: копінг-тест Лазаруса, тест соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонд, опитувальник стилів гумору та шкала почуття гумору як копінгу М. Рода, конструктивний психографічний тест Лібіна (дозволяє дослідити захисні механізми та виявляти життєві стилі).

Характеристика вибірки. 95 осіб, віком від 25 до 70 років. Дослідження проводилося на базі Інституту пс-

лядипломної освіти Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (2-й курс навчання, групи 64, 65, 66, спеціальність "психологія", а також особи зрілого віку (від 35 до 50 років), що мають вищу освіту та за родом діяльності перебувають під постійним впливом помірних стресорів (працівники реабілітаційно-корекційного центру "Томатіс-Київ" та члени їх сімей).

При цьому осіб жіночої статі було 78 (82,1 %), осіб чоловічої статі – 17 (17,9 %). Ми умовно розділили вибірку на осіб віком 25-40 років та 41-70 років. При цьому жінок віком 25-40 років – 52, а віком 41-70 – 26; чоловіків віком 25-40 років – 12, а віком 41-70 років – 5.

Ґрунтуючись на даних нашого дослідження, ми висунули такі гіпотези:

1. Гумор відноситься до копінг-стратегій, а не до механізмів психологічного захисту.

2. За допомогою тесту Соре Р. Лазаруса визначаємо типи копінг-стратегій: 1) ті, у кого тип копінга "дистанціювання": більше всіх схильні до використання гумору як копінга; виражені показники за цією шкалою корелюють зі "схильністю до використання гумору як копінга" за Мартіном;

2) тип копінгу "конфронтація" корелює з агресивним гумором за Р. Мартіном;

3) типи копінгу "самоконтроль" і "прийняття відповідальності" корелюють з самопринижуючим типом гумору за Р. Мартіном;

4) тип копінгу "пошук соціальної підтримки" корелює з афіліативним гумором за Р. Мартіном;

5) тип копінгу "позитивна переоцінка" корелює з самопідтримуючим гумором за Р. Мартіну.

3. Люди, що демонструють схильність до відносно дезадаптивних (неконструктивних) типів копінгу схильні до використання механізмів психологічного захисту.

4. Вибірка може бути поділеною на два кластери за ознакою притаманності використання почуття гумору як ресурсу стресоподолання (що зумовлює вибір квазіекспериментального плану дослідження).

Отже, у ході дослідження було з'ясовано, що почуття гумору як копінг-стратегія проявляє себе по-різному у різних ситуаціях, а також у залежності від ансамблю індивідуальних психологічних характеристик. Ми показали, що почуття гумору як ресурс стресоподолання на значущому рівні не корелює із адаптивністю, але від'ємно корелює із дезадаптивністю.

Найчастіше у вибірці зустрічається такий тип реагування на стрес, як сповільненість реакцій (знижена здатність переключення уваги в стресових ситуаціях); при цьому такі досліджувані в основному демонстрували нормальні бали за тестами копінг-стратегій та соціальної адаптивності, проте "неконструктивні" копінги все ж таки домінують, при нормальному балі почуття гумору як ресурсу стресоподолання. Тобто бачимо, що в таких досліджуваних захисні механізми та неконструктивні способи реагування переважають над реагуванням завдяки почуттю гумору (проблемно-орієнтованим реагуванням).

Також багато "витіснялося" трикутників, що свідчить про розгальмування, невпорядкованість поведінки у ситуаціях фрустрації. Таким чином, можна дійти висновку, що наша вибірка здебільшого складалася з осіб, які більше схильні до використання захисних механізмів, ніж до використання конструктивних копінгів.

Загалом, встановлено такі кореляції між спостереженими феноменами (рис. 1).

Таким чином, можна сказати, що прямого взаємозв'язку між адаптивністю та використанням почуття гумору як ресурсу стресоподолання не виявлено, проте виявлено деякі елементи, що можуть сприяти адаптації, а також доведено, що стресоподолання є проблемно-орієнтованою технологією подолання стресу (позитивна кореляція із позитивною переоцінкою).

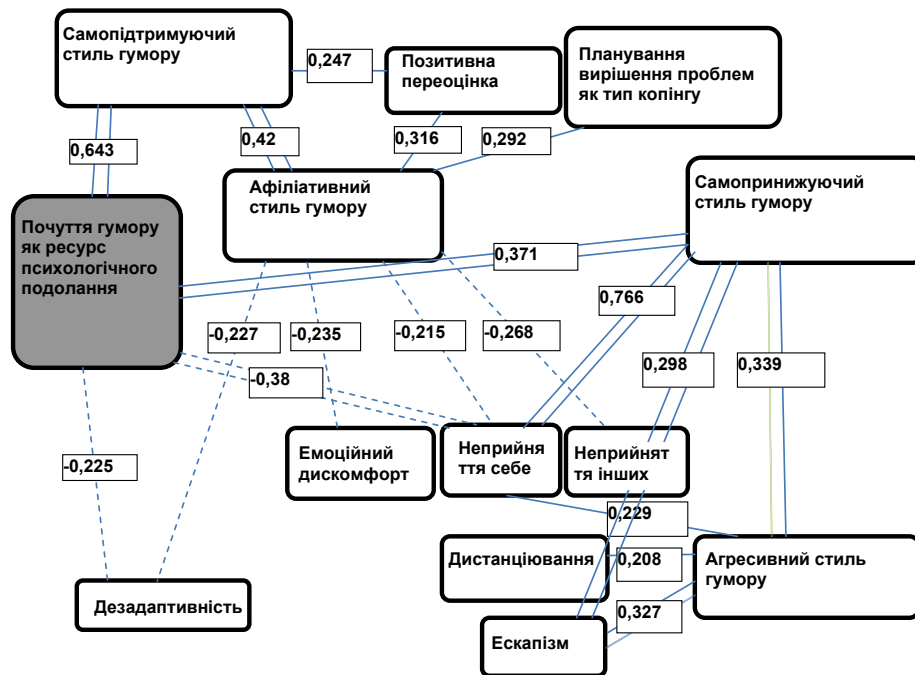

Рис. 1

Індекс трикутників на значущому рівні від'ємно корелює із дистанціюванням як типом копіngu на рівні $-0,274$ (при $p=0,01$).

Індекс кругів на значущому рівні від'ємно корелює із емоційним дискомфортом на рівні $-0,215$ (при $p=0,05$).

Індекс квадратів на значущому рівні додатно корелює із неприйняттям себе на рівні $0,244$ (при $p=0,01$).

Досліджувані, які демонстрували виражену тривожність (у фігурі присутні тільки очі у вигляді кіл або трикутників, круглі вуха, шия у вигляді трикутника, трикутне тіло), мали завищені бали за субшкалами "емоційний дискомфорт" та занижені бали за шкалою "емоційний комфорт"; високи (вище норми) бали із видів копіngu "дистанціювання" та "конфронтаційний копінг".

Особі із "сенситивним" малюнком мали завищені показники за шкалами "самоконтроль" (як вид копіngu) та "неприйняття інших".

Особі із явно вираженим симптомокомплексом агресивності (у фігурі зображений тільки трикутний ніс, голова трикутної або квадратної форми, тіло у вигляді кола) мали підвищення за конфронтаційним копіngом, неприйняттям інших та неприйняттям себе та схильні застосовувати самопринижуючий гумор більш за інших (значні підвищення за цією шкалою стилі почуття гумору).

Явно маскуліні зображення малювалися представниками як жіночої, так і чоловічої статі, проте мали спільні ознаки: у таких досліджуваних висока соціально-психологічна адаптованість, підвищений самоконтроль та позитивна переоцінка ситуації.

Також у ході кластерного аналізу було показано, що спостереження групуються біля осі "адаптивність", тобто характеристики адаптивності є провідними у поділі вибірки на групи.

Висновки. Ми з'ясували що між застосуванням почуття гумору як копіngu та соціально-психологічною

адаптивністю немає прямого зв'язку, він є нелінійним, тобто варіюється ситуативно. По суті, почуття гумору виступає інструментом адаптації, як і захисні механізми, інші типи допінгів; успішність адаптації залежить від умінь особистості застосовувати їх доречно та вчасно.

Список використаних джерел

1. Бороденко М.В. Два лица Януса-смеха / М.В. Бороденко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995. – 360 с.
2. Влияние копинг-юмора на социальную тревожность при шизофрении / И.В. Григорьева, Е.А. Стефаненко, Е.М. Иванова та ін. // Национальный психологический журнал. – 2014. – № 2. – С. 82–89.
3. Зайва О.О. Обґрунтування притаманності почуття гумору потенціалу психологічного подолання / О.О. Зайва // Вісник Дніпропетровського університету. Педагогіка та психологія. – 2003. – № 9. – С. 23–29.
4. Козинцев А.Г. Человек и смех / А.Г. Козинцев. – СПб.: Алетейя, 2007. – 340 с.
5. Либин А.В. Стили реагирования на стресс: психологическая защита или совладание со сложными ситуациями? / А.В. Либин, А.В. Либина // Стиль человека: психологический анализ / под ред. А.В. Либина. – М., 1998. – С. 190–204.
6. Набиуллина Р.Р. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом. Учебно-методическое пособие / Р.Р. Набиуллина, И.В. Тухтарова. – Казань, 2003. – 98 с.
7. Опихайло О.Б. Психологічні чинники різних стилів та форм прояву гумору особистості: автореф. дис. ... канд. псих. наук: спец. 19.00.01 "Загальна психологія, історія психології" / О.Б. Опихайло. – Київ, 2015. – 22 с.
8. Філіпчева Г. О. Психологічні особливості використання гумору як стратегії подолання поведінки у представників професій типу Людина-людина / Г.О. Філіпчева, О.О. Бондар // Актуальные достижения европейской науки. – 2013. – [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.rusnauka.com/18_ADEN_2013/Psihologia/5_141873.doc.htm
9. Crawford M. Creativity, caring and context: Women's and men's accounts of humor preferences and practices / M. Crawford, D. Gressley // Psychology of Women Quarterly. – 1991, 8 15. – P. 217–231.
10. Lefcourt H.M. Humor as a stress moderator in the prediction of blood pressure obtained during five stressful tasks / H.M. Lefcourt, K. Davidson, K.M. Prkachin, D.E. Mills // Journal of Research in Personality. – 1997, 8 31. – P. 523–542.

Надійшла до редколегії 04.03.16

Александра Митрова, аспірант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ЮМОРА КАК АДАПТАЦИОННОГО МЕХАНИЗМА: КОПИНГ-СТРАТЕГИЯ ИЛИ ЗАЩИТНЫЙ МЕХАНИЗМ?

В данной статье рассматривается чувство юмора как механизм психологического преодоления и его связь с социально-психологической адаптацией как мерой успешности его применения; систематизируются научные разработки в области чувства юмора и копинг-стратегий, дается обзор исследований, в которых чувство юмора исследуется как копинг-механизм. Также в статье представлены результаты эмпирического исследования, проведенного автором, в котором изучаются особенности проявления чувства юмора в связи с особенностями применения копинг-стратегий, защитных механизмов и уровнем социально-психологической адаптации личности.

Ключевые слова: чувство юмора, копинг-стратегии, психологическое преодоление, социально-психологическая адаптация, исследование.

Olexandra Mitrova, post-graduate
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FEATURES OF DISPLAYS OF SENSE OF HUMOR AS ADAPTIVE MECHANISM: COPING STRATEGY OR A DEFENSE MECHANISM?

This article discusses the sense of humor as a mechanism of psychological overcoming and its join with the social and psychological adaptation as a measure of the success of its application; it systemizes scientific developments in the field of humor and coping strategies and provides an overview of studies that investigates a sense of humor as coping mechanism. It also devotes the concepts of coping-mechanisms and psychological defenses of personality, which are two different types of reaction on stressing situations. The article presents the results of empirical research organized and held by the author, which examines features of humor because of the peculiarities of application of coping strategies, defense mechanisms and the level of socio-psychological adaptation of personality.

Keywords: sense of humor, coping-strategies, psychological overcoming, psychosocial adaptation, research.

УДК 364.467

Олена Піонтківська, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Статтю присвячено розгляду особливостей підтримки соціальної активності людей похилого віку. Нагальність дослідження обумовлена тим, що питання підтримки та розвитку соціальної активності людей похилого віку є актуальним, але недостатньо дослідженим. У статті проаналізовані основні підходи до визначення соціальної активності особистості та визначені можливі шляхи підтримки соціальної активності саме у людей похилого віку.

Ключові слова: соціальна активність особистості, суспільна активність, похилий вік.

Постановка проблеми. "Старіння населення – одна з домінуючих тенденцій ХХІ століття", – говориться в доповіді Фонду ООН в області народонаселення. – "Старіння населення відбувається у всіх регіонах та країнах з різним рівнем розвитку" [1]. Ця тенденція звісно ж не оминула і Україну. Україна належить до країн з доволі високим рівнем постаріння населення й у найближчі десятиріччя цей процес швидко прогресуватиме. Наприкінці першої половини поточного сторіччя частка жінок у віці 65 років і старше становитиме 28 % жіночого населення України, чоловіків – 20 % [2]. Особливо високу частку процесу старіння в нашій країні є зниження рівня життя значної кількості людей та "випадіння" з соціальних відносин. Люди похилого віку стають надто залежними від медичних, економічних послуг, особливо потребують соціально-психологічної допомоги та потрапляють у групу ризику по суїцидальних намірах. Як правило, з виходом на пенсію різко знижується рівень доходів, зменшуються фізичні та духовні сили, хоча вільного часу стає більше люди похилого віку рідко знаходять можливості для самореалізації. Неприятливі умови і низька якість життя в сукупності з низькими доходами змушують пенсіонерів турбуватися, в першу чергу, про задоволення повсякденних потреб, а духовні, культурні потреби відсуваються на другий план. Все це значною мірою обумовлює їхнє незадоволення життям. Проблема соціальної самотності посилює почуття соціальної незахищеності та знехтування. Відбувається значне звуження контактів і кола спілкування, порушення стійких соціальних зв'язків; виникає проблема культурної відчуженості. Тож проблема підтримки соціальної (суспільної) активності стає актуальною та вкрай важливою для цієї групи населення.

Метою даної статті є визначення поняття "соціальної активності особистості" та окреслення можливих шляхів соціально-психологічної підтримки суспільної активності людей похилого віку.

Виклад основного матеріалу. Проблеми старіння розглядалися в різних аспектах: філософському (І. Давидовський, В. Альперович), демографічному (М. Бідний, Б. Урланіс), медико-біологічному (В. Дільман, В. Фролькіс, Д. Чеботарьов), соціологічному (М. Александрова, В. Шапіро, Л. Шилова, Д. Мангейм, Т. Козлова, Н. Ковальова, А. Дмитрієв, М. Елютіна), психологічному (Б. Ананьев, О. Богомолец, І. Кон, Е. Еріксон, Л. Анциферова, Н. Шахматов), аспекті соціальної роботи (С. Пальчевський, І. Ліпський, Е. Холостова, В. Шах-

рай, Л. Тюптя, І. Зверева, А. Капська, І. Зайнишева, Н. Дементьєва тощо), проте проблема соціальної активності людей похилого віку та умови її підтримки досі недостатньо вивчені.

Загалом природу та сутність феномену соціальної активності, її структуру та загальні закономірності розвитку вивчали К. Абульханова-Славська, Є. Ануфрієв, О. Леонт'єв, А. Мудрик, Т. Мальковська, В. Петровська, С. Рубінштейн тощо. В українській науковій парадигмі деякі аспекти соціальної активності розкриті у працях О. Івченка, В. Татенка, М. Стадника, О. Якуби.

У науковій літературі існує кілька підходів до визначення змісту поняття "соціальна активність особистості". Досить поширеним є визначення соціальної активності як соціальної якості особистості. З одного боку, соціальну активність характеризують суспільно цінні мотиви, з іншого – активна поведінка, уміння не тільки пристосовуватися до обставин, а й враховувати і змінювати їх відповідно до засвоєних моральними вимогами. Ядром соціальної активності особистості виступає суб'єктна активність, як зазначає С.Л. Рубінштейн, існує зв'язок "внутрішньої" детермінації з активністю суб'єкта. На думку С. Рубінштейна, діяльність, якою людина починає займатися, викликана тими чи іншими потребами, стаючи звичною, сама може перетворитися в потребу. І саме в результаті людської суспільної діяльності потреби людини стають справді людськими потребами. Система потреб складається в процесі розвитку особистості. Її наявність є важливим елементом сутності соціальної активності [3]. Тож досліджуючи проблему соціальної активності людей похилого віку варто звертати увагу на вивчення потреб цієї категорії. На внутрішні мотиви та інтереси до цієї діяльності, на особистісні характеристики особистості, що спонукають її до соціальної активності.

Також соціальна активність розглядається як форма людської діяльності. Соціальна активність – сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на розв'язання завдань, що постають перед суспільством, класом, соціальною групою у певний історичний період. Суб'єктом соціальної активності може виступати особистість, колектив, соціальна група, прошарок, клас, суспільство в цілому [4]. І, говорячи про вирішення суспільних проблем, ми не маємо відкидати можливість людей похилого віку брати участь у розв'язанні проблем як своєї соціальної групи так і суспільства в цілому, діючи при цьому як самостійно, так і з групою однодумців або як член організації, соціального інституту.